CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

065

मुक्तावली दिनकरी व्याख्या

Script: N. Nagari

Material: P.

CSU Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

3.
मुक्तावली दिनकरी व्याख्या

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सीयतमस्य॥ ॥अथ पंचमलक्षणं लिख्यते॥ ॥विशिष्टत्वमि
५०॥ त्यादिनव्यतिरात्तत्पुरुषसमासेनैवान्वये यं॥ष्टं॥ परमतसि
द्धस्यैव हेतोरनुमापकत्वान्नैवायं हेतुः॥ परमतसिद्धः॥ इष्टं लक्षणे स्व
ष्टाप्तिसाधनतां संदिहानेन पुंसा सम्यगिष्टाप्तिसाधनत्वमबुध्वा प्रवृत्त
पुरुषे इष्टसाधनतारोपात् तिरस्कृत्य तत्त्वमपि न संदिग्धतया वा किंतु इष्टंफ
लस्य स्वेष्टाप्तिसाधनता व्यवस्थापनायैव सफलत्वं साध्यता॥ ब
लवदनिष्टाननुबंधित्वमपि साध्यतावच्छेदककुक्षिप्रवेशेन। ब
वत्तेनानोपेन बलवदनिष्टाननुबंधित्वं पक्षविशेषणतयापि हेतुता
वच्छेदककोटौ न प्रवेश्यं॥ इष्टसाधनताज्ञानस्येव बलवदनिष्टा
ननुबंधित्वज्ञानस्यापि प्रवृत्तिहेतुत्वात् तस्य साध्यतावच्छेद
ककुक्षिप्रवेशावश्यकत्वे कृतिसाध्यताया अपि निवेशाप=
त्तिः॥ अथ लक्षणे सफलत्वस्य हेतौ बलवदनिष्टाननुबंधित्वमपि सं ५०॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

द्विष्टता। न कुर्यान्निष्फलकर्मत्वाद्विष्टत्वान्निष्फलकर्मणो
बलवदनिष्टाननुबंधित्वस्यानाभावात्। तन्निरासाय बलवदनिष्टा
ननुबंधित्वस्य साध्ये प्रवेशः। कृतिसाध्यत्वसंदेहे ज्ञातस्या
स्तत्प्रवेश इति चेन्न। सफलत्वसंदेहे काजितत्वबलवदनिष्टान
नुबंधित्वसंदेहे कस्य फलत्वस्याप्यनैव निरासस्संभवेन तस्याप
न वैयर्थ्यस्य दुर्निवारत्वादिति दुर्जनानवधेयं उच्यते॥ अनुज
णान्तरापादकविरहः बलवदनिष्टाननुबंधित्वसंदेह
निरासाय साध्यतावच्छेदककोटौ तस्य प्रवेशो हेतुताव
च्छेदककोटौ कृत्वास्संभवः निश्चितस्यैव निरासायकत्वात्। नै
तद्वंदेहनिरासकतिकार्यवान्नाया निष्पत्तिरित्युक्तत्व
पस्यात्। वैत्तवंदेहे निष्फलत्वेन तदुक्तत्वात् बलवदनिष्टा
ननुबंधित्वायाः टीकाविनीतपरिचैत ज्ञानानां संभवात्। पतेनन
वेदधात्वाप्याचार्यपदानंतरं लिंगव्युत्क्रमकृतारंभनिकातिवा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

८ नारितिचउक्तं तरपिवत्युक्तं ॥ प्रत्यक्षेणाकतरस्तीरे निखिल
७ त्वेनज्ञविनीतपरैर्नैवतत्रानणारिति तु ज्ञानतयमलमकांत
घ्याद्विशिष्टपरानुपादानेपरत्वादिकृतनिखिलकल्पनाकप
त्तिवानः । नकुर्यादित्यारेन्धिकान विशेषविशेषत्वेनपरवा
दिकृतनिखिलकल्पनाः बलवरनिष्ठानुबंधितयाः विनीत
त्वविशेषणानतवानणासंतवात् नन्वयं विशिष्टपरस्यप्रयोज
नं नास्तीतिकुत्सः । किंतु वैतायवंरनावैवतिवान्वानकत्वकुप
प्रयोजनकत्वंतस्येतियत्र एकशिलतोवास्थाकल्पाकल्प
इतिवेत्तरपुपपद्यत एव ॥ ७ ॥ तथाद्विशेषुतावच्छेदकको टि
विशेषबलवरनिष्ठानुबंधित्वंतवास्य सामान्यजनकत्वानतावच्छे
दं । किंतु नकुर्यान्निखिलखितिवापविलकल्पनाकापजनकत्वं
नानिवनितत्र निताद्विशेषितवोधितपापजनकत्वावात्वास्थात्वावच्छे ५७४

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रककोटिप्रविष्टबलवदनिष्टाननुबंधित्वं तु पापद्वेषाभावानुपपद्येवाप
वंधनकुर्यादित्यादिश्रुतिबोधितपापजनकत्वस्यैदेशपितद्विलक्षणा
पापाजनकत्वनिश्चयसत्त्वेनयुक्तत्वेवतस्यास्याध्येयत्वेनः।पाप
स्यास्याज्ञानकत्वात्तावद्धृतिस्याप्यातावत्तिरूपेणयागादौक
तिकाननवानाााय्याविशीतपरस्परिस्पष्टत्वं कुर्यादितिश्रुतिविल
क्षणापापजनकत्वं तु याविशीतत्वघटितो हेतुरिति चैकावंदनादौक
तिवाननवाननााय्येष्टसाधनत्वानां सोतांतिनदिकात्मकंरिष्टपर
रैयामेवारिष्टपरस्यावेद्या॥ आाणास्तुपणंतपन्नत्वे युक्तमक
तररागिरौकाजिवानो।पिस्यंणक्तुतो।तस्यतद्विलक्षणापापाज
नकत्वात्।।शंणलेनकुर्यादित्यादिश्रुतिबोधितपापाजनकत्व
स्यैवस्यैदेशः।नतुतद्विलक्षणापापजनकत्वस्येतिनरत्तावद्घटित

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

केतोन निखिलतत्त्वस्फुरणात्॥ ननु हेतुतावच्छेदककोटिप्रविष्टबलवद्
निष्ठानुबन्धित्वमनपायपनिष्कृतायैतत्त्वं नाशो व्याप्तिवान्संपाद्य
२ तद्वान्गणायसिद्धपरप्रकेपापेक्षया बलवन्निष्ठानुबन्धित्वनुपनि
उक्तिरेवश्रायसी॥ प्रकालनाथीतिन्यायादिति चेन्न॥ यद्यास्तु तब
लवन्निष्ठानुबन्धित्वस्य संदिग्धतया हेतुतावच्छेदकमतकत्वात्सं
नवेन निरुक्तपनिष्कास्फारणकत्वात् ताम्रायेवमपि कश्चीदि
त्वादिश्रुतिबोधितपापविलक्षणापापजनके[illegible]स्यापनाशो हा
तिन्द्रितकृतिविजयेभ्यस्वादिकलताऽने व्याप्तिवान्रतिरेवन्नाभा
वान्विजयत्वादित्यानविधेयताविजयत्वाविवक्षणात्॥ अयका
स्मावान्परं प्रवृत्तिपरां रीरवनीयप्रयत्नेन प्रवृत्तितं नस्याक्रियते।
रीरवनोकलताऽनाशोप्रवृत्तरत्नावक्रान्तात् तस्माद्रस्माकं
णातयमेवउज्ज्ञप्तिरुक्तम्॥० ५ [illegible] नस्यो त्वा अवबोधकत्वादित्युक्तम्॥ ५२५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्यत्वेऽरं वितयाप्तः॥ वेदादिनात्मबोधात्तस्यातिनिष्प्रमाणत्व
माशंक्या वेदादिनाशाब्दबोधोनुमीयते।तादृशशाब्दज्ञानाद्यशाब्द
बोधइतिश्रंघकताबुक्लिनैवविनुध्यते।तत्राप्यानुपूर्वीविशेषाणि
तियात्तावेवेदानुमितशाब्दस्यबोधकत्वान्नायदिवयघास्फु
तिःतथाकावनानुपूर्वीकल्प्यते।स्यात्तुवक्तुस्तात्पर्यविषयीभू
ताताभ्राशयततनविज्ञानंइतिमन्यते।तत्रातद्विप्रकृतेपि
पंणलस्यकर्तव्यताबोधकत्वेनकस्मिंश्चिद्वेदे।सिद्धेयघास्फु
तिस्तथाकावनानुपूर्वीकल्प्यताम्॥स्यात्तुवाक्यविकीर्णवानास्मा
कमात्रकः।उतथापिशाब्दधीनिर्वाहादितिमयावक्तुंशा
क्यतएवेति॥ ५स्याद्रप्रमितत्वादि॥न्यत्वेऽरंवितनीयांसा
मानाद्यपिसामान्येतत्रप्रत्यादिनिरूपितकालिकसंबंधा
वच्छिन्नवृत्तित्वस्यावक्षप्रातयाप्रमेयत्वप्रातिस्यान्नप्रसक्तिनैव

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नास्तित्वानवस्थाप्रकारकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वविवक्षणे स्वरूपासि
४ द्धिरेव साध्यस्य समवायेनावृत्तित्वात् स्वरूपसंबंधेनैव तस्य
वृत्तित्वादिति वाच्यं॥ पक्षते साध्यस्यापि समवायांगीकारा
त्। तैः साध्यानुयोगिनः साध्यसमवायिकारणतांगीका
रान्नैवं गुणादेरपि साध्यसमवायिकारणत्वस्यावात या
समवायिकारणतावच्छिन्नतिलक्षणस्यातिव्याप्तिरिति वाच्यं॥ उ
गस्य समवायिकारणत्वस्यावच्छिन्नलक्षणत्वात्तु पक्षात्तथा च
ह्यत्वेव्याप्तिरनवकाशात्मकतिरिक्तेस्वतीति विरोधात्। ध
ह्यवानवस्थाभावेतन्यावच्छिन्नपितवृत्तित्वं वाच्यं॥ कालिकसंबंधा
वच्छिन्नवृत्तितायाश्च तथात्वादिति वाच्यं॥ यावच्छिन्नपितवृत्ति
तायाः स्त्रस्थितेः अनवस्थाभावेतनोन्योन्यः तच्छिन्नपितावृत्तितायाः
यावद्वृत्तितावच्छेदकसमवंविवक्षते साधानाव तु न तथा साका ५४५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रादौ तस्य केनापि संबंधेनावृत्तेः परंपरासंबंधस्यावृत्त्यनियाम
कत्वादिति वाच्यं॥ साध्यताद्रूप्यानेकविधयावच्छिन्नपि साध्यताद्रूप्येतावत्
कुत्वाप्रसिद्धेः॥ नच साध्याभावे तत्र यावंतः तत्तद्व्यक्तिनिरूपितवृत्तिता
वच्छेदकधर्मवत्त्वविवक्षितमिति वाच्यं॥ ताद्रूप्यप्रमेयत्वमादाय साध्या
भावत्वे व्याप्तिवात्स्यादव्याप्तेः॥ नच ताद्रूप्यपर्याप्तितावच्छेदकोपाधिमत्वं
तथेति वाच्यं॥ ताद्रूप्यपर्याप्तितावच्छेदकोपाधिमत्वस्य विवक्षितत्वा
त्॥ नतु साधारण्यमत्तावच्छेदकस्वरूपसंबंधेन वर्तितत्त्वप्रतियोगितया सा
काभावसाधारणोत्तरनिरूपितस्वरूपसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वमेवनि
वेशनीयमिति प्रमेयत्वे व्यतिरेकव्याप्यतावत्वेकित्वविरोधात्॰
साध्यकमितिचेत्॥ किमिदं व्यतिरेकित्वं नतद्भावप्रतियोगित्वं प्रमेय
त्वस्यापि समवायसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वात्॥ नप्रतियोगि
तास्वरूपसंबंधावच्छिन्नत्वेन विरोधाभाव इति वाच्यं प्रमेयत्वस्यापि ताद्
रावैशिष्ट्यव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वान्नवस्वरूप

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ग॰ का॰ संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेऽकत्रुपावच्छिन्नत्वं तद्धीः प्रमेयत्वस्या
३ तारूप्यप्रमेयत्वावच्छिन्नत्वान्नरोध इति वाच्यं तौ स्वीयस्वरूपोस्वारूप
स्यापितारूप्यप्रमेयत्वावच्छिन्नतयास्वनुपात्सिध्यापत्तेः। नञ्चस्वा
रूपं नञ्ज्ञानानंतर्भूतिं साक्षान्येतरनिरूपिततारूप्यवृत्तितावच्छेदक
त्वे सत्यतावन्निरूपितत्वं स्वनुपसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता
दित्यनुमानेतातार्थीप्रमेयत्वेकत्तिवानवानापायतद्विरोध्यमिति
वेन्नास्वनुपात्सिध्यापत्तेः। तत्तन्निष्ठस्वारूपकक्षीनांपन्नस्वानापि
कनानिष्ठात्पंतात्तावप्रतियोगित्वे दिस्वारूपत्वनुपस्वाम्नाद्य
ओवच्छिन्नप्रतियोगिताकात्तावाप्रसिध्यास्वारूपत्वेस्वनुपसंबंधा
वच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वास्वत्वात्स्वारूपं स्वनुपसंबंधेननव
ततिकिंतुसमवायसंबंधेनेत्यंणिकानेनास्वनुपासिध्यवानतोनुष्ठवो
क्तनीत्याप्रमेयत्वेकत्तिवानप्रसक्त्यावृत्तिनेकितवंवाधन्निति चिंताप्रका
रः॥ ।।उः स्ववर्त्तिमात्स्मनात्मवृत्तितिन्नदित्वा स्वमानाधिकरणत्वनुप ५३५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श्चैकत्वं तत्र सत्त्वेऽतिवक्तुं न शक्यते। ईदृशनैकान्त्यांगीकारेपीदृशै
कत्वानन्तत्वादित्युक्तमसकृदेवेनाऽऽरं तु बोध्यं। स्वसजातीयद्वि
तीयत्वेन निष्ठात्वेऽप्रतियोगितावच्छेदकत्वादित्यनुमानेन तद्व्यक्तित्व
स्यापि निवेशनेनेदृशनैकान्त्यांगीकारे प्रत्येकनिष्ठतद्व्यक्तित्वस्य
स्वसजातीयत्वानां तन्निष्ठात्वेऽप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनासंभव इति॥ ॥
स्याज्जात्यं स्वसमवायिसमवेतत्वस्ववृत्तित्वोभयवित्ताकोपाधित्वात्
यत्तु पेय॥ स्वसमवायिसमवेतत्वनिवेशो स्ववृत्तित्वोभयवित्ताकोपाधि
मत्स्वकीयत्वानां निष्ठात्वेऽप्रतियोगितावच्छेदकत्वादीदृशनीयत्वान
निष्ठतद्व्यक्तित्वस्य बाधः स्यात् तन्मात्रनिवेशो स्वसमवायिसमवे
तत्वादिनिष्ठत्वेऽप्रतियोगितावच्छेदकत्वात्तज्जातावस्थ्याऽतय
ज्ञपातं। स्वाधिकरणकालवृत्तित्वानां तन्नवृत्तित्वेऽप्रतियोगिताव
च्छेदकत्वात् बाध इति स्वसमवायीति॥ विजातीयतया स्वसमवायि
वृत्तित्वानां तन्निष्ठत्वेऽप्रतियोगितावच्छेदकत्वात्समवेतत्वस्यता

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

१०ं नां ति स्ववृत्तित्वं चाभावितावच्छेदकोपाधिमत्त्वं समवायेनातेन विषय
९ तया स्ववृत्तिकृतित्वव्यक्तिनिष्ठातेरप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि विष
यतया स्ववृत्तिज्ञानत्वव्यक्तिनिष्ठातेरप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि निरो
धः॥ वस्तुतस्तु स्वाधिकरणावृत्तिस्ववृत्तिज्ञानकत्वमेकत्वमित्युक्तं ज्ञ
नात्वेनात्र घटस्य स्वाधिकरणावृत्तिस्ववृत्तिज्ञानकृतित्वं ज्ञानाद्या
दीच्छेज्ञानद्वयांशीकारेपि स्वाधिकरणावृत्तिव्यक्तिविजातीय=
ज्ञानकत्वस्य सत्वेन तद्दोषो न ज्ञानादीच्छेद्वयांशीकारेपि
प्रत्येकमनन्ततज्ज्ञानेच्छादौ कत्वसत्त्वव्यावृत्तिवाच्यां स्वसमानाधि
करणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य स्वजातीयकृतित्वेन विरो
धात् ज्ञानेच्छाद्वयांशीकारे वैकस्य ज्ञानस्याधिकत्वात्तस्यां तद
वः॥ स्वाभावीयं स्वसमानाधिकरणदुःखत्वदुःखवृत्तित्वाभावत
त्व स्वसमवेतत्वं पेक्षा। स्वसमानाधिकरणसमवेतत्वविरोधात्।
अत्राव्यतन्न विरोधात् उपादाने स्वसमानाधिकरणात्यन्तप्रतियो ॥१५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मितावच्छेदकस्वस्वसामानाधिकरण्योः स्ववृत्तित्वस्वसमवेताभ
सिद्धिः॥उः स्ववृत्तित्वानुपादानेरीत्वन्तवयोर्णीकानेपिस्वस्वसमा
नाधिकरण्यतेऽप्रतियोगितावच्छेदकस्वस्वसामानाधिकरण्योः
स्ववृत्तिसमवेतत्वसंतवात्वाउक्तरूपासिध्यापातन्ननिवेशः॥अ
तेऽवितनीयंप्रतादृशैकत्वव्यक्तिजन्यत्वस्यानुमितिविजय
त्वेपक्षतावच्छेदकस्वसामानाधिकरण्येनसाध्यासिध्येरुक्तरूप
त्वेनपक्षतावंशतःसिध्यसाधनमितिप्राशंकायाअसंगतिः।
प्रतादृशैकत्वव्यक्तितिभिन्नत्वस्यपक्षतावनिरूपितत्वात्॥ ॥स्वं
कन्तस्वपन्नस्पन्नात्यंतात्तावस्वसामानाधिकरण्याऽर्थश्चियोन्ते
कत्वसमावेशाइत्युक्तंमन्दावेनतथावस्वस्वसामानाधिक
रण्यस्वातावसामानाधिकरण्यस्वसामानाधिकरण्य
त्यंतात्तावप्रतियोगित्वैतत्त्रियसंबंधेनजातिविशिष्टत्वस्यांक

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ग०ग० रीतिकलितां घटत्वेन जलत्वस्य सांकर्यस्यापातात्(ता)
८ (वा)धिकरणे कालिकसंबंधेन सत्वात् घटत्वस्य पृथिवीत्वेन सां
कर्यस्यापातात्तत्तावाधिकरणे कालिकसंबंधेन वर्तमानत्वात्।
एवं पृथिवीत्वस्य घटत्वेन सांकर्यस्यापाताद्घटत्वाधिकरणनि
ष्ठात्तावीयसंयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितायाः सत्वात्
नववृत्तितायां प्रतियोगित्वं समवायेन विवक्षितमिति वा
यौरिंद्रियत्वादेर्जातित्वानंगीकर्तृनये समवायेनावृत्तित्वात्ते
जस्त्वादिना सांकर्यानुपपत्तेः स्वरूपसंबंधेन विवक्षणे तु इंद्रि
यत्वस्य जातित्ववादिनं प्रति तेजस्त्वादिना सांकर्ये तु तावता
नानुपपत्तेः तन्मते तस्य स्वरूपसंबंधेन वृत्तित्वानंगीका
रात् यत्तु स्वस्वसामानाधिकरण्यं स्वाधिकरणसमवेतत्व
समवेतत्वतद्भिन्नत्वं एवं स्वात्तावस्सामानाधिकरण्यमपि स्वा ५७५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्तावाधिकरणताया स्वरूपत्वे तादृशस्वरूपत्वे तन्निरूपितत्वमिति तत्त्वा। अ
जावत्वाकारत्वकालाकारत्वानां जातिपत्वादिनां साङ्कर्यादे
र्जातित्वाभावे ऽपि संबन्धैकव्यक्तिकत्वतुल्यव्यक्तिकत्वादीनां प्रत्य
ज्जातिबाधकत्वेन कीर्तितानां संभवे नेति वेद्यं। स्वाधिकरणतानिरु
पितस्वरूपत्वाख्यसंबंधावच्छिन्नवृत्तिताप्यतन्नवत्त्वस्य स्वमाना
धिकरणतानिरूपिता स्वरूपत्वाख्यसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगित्व
स्वानुपसंबंधावच्छिन्नत्वोत्तयवत्वेतत्त्विलयसंबंधेन जातिविशि
ष्टस्य साङ्कर्यपरिहारकत्वात्॥ ॥अनेकेति॥ अनेकत्वम
कत्रिनत्वमित्युक्तं प्रकारेण। अनैकत्रिनत्वमेकप्रतियोगिताव
च्छेदकत्वं पर्वाकं वच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेदरवत्वं वा॥ नाद्यः॥
जलपत्नत्वापि द्विलावच्छिन्नैकनिष्ठप्रतियोगिताकतेरकः
त्वादतिव्याप्त्यापत्तेः। नांत्यः। एकत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्व

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गं॰ना॰ ३स्याप्रसिद्धत्वात् । स्वसमानाधिकरणैकत्वव्याप्यवच्छिन्नप्रतियो
८ गिताकत्वेऽवत्त्वं विवक्षितं प्रतियोगितायां तु पत्वादावव्याप्तेः । स्वसमानाधि
करणैकत्वसंख्याया अप्रसिद्धेः । न चापेक्षाबुद्धिविशेषविषयत्वमेक
त्वमिति वाच्यं अपेक्षाबुद्धिविशेषविषयत्वानुपानेकत्वस्यैव निवेशासं
तवैनैकत्वभिन्नत्वमितित्वस्यासंगतत्वापत्तेः । न च तादृशानेकत्ववत्त्वम
वेतत्वस्य लक्षणत्वे जलपरमाणुरूपादावतिव्याप्तेरुक्तीनत्वात् । (ग)
यदि तादृशानेकत्वव्यापकाधिकरणतानिरूपकत्वनिवेशान्नातिव्या
प्तिरित्युच्यते तदा संतत्वइति तन्निवेशान प्रतियोगितायां स्वसमानाधि
करणतेऽप्रतियोगिविषयस्याधिकरणताविषयकधीविशेष्यत्व
स्यैवानेकत्वस्यैव निवेशयितुं शक्यत्वादिति चेन्न । स्वप्रतियोगिवृ
त्तित्वस्वसमानाधिकरणापोतयसंबंधेन तेऽविशिष्टग्रंथस्थवत्त्वनुप
क पानितानैकैतिन्नत्वस्याविवक्षितत्वात् । न च जलपरमाणुरूपादावतिव्या ५८५
(ज)

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्तिः। तादृशानेकत्वव्यापकाधिकरणताकत्वस्य विवक्षितत्वात्। कि
ञ्चित् नित्यत्वे सत्यनेकसमवेतत्वमित्यत्र अनेकं यत्समवेतं य
दनेकसमवेतमिति व्युत्पत्त्या समवायसंबंधावच्छिन्नानेकाधे
यताकत्वमित्यर्थलाभात् तत्र स्वसमवायानाधिकरणसमवायसं
बंधावच्छिन्नाधेयताभिन्नसमवायसंबंधावच्छिन्नाधेयतावत्त्वान्न
घाधेयताद्वैविध्याधेयतावच्छेदकतेरङ्गीकर्तव्ये तल्लक्षणासङ्ग
तमिति वाच्यं। स्वनिरूपकाधिकरणताभिन्नाधिकरणतानिरूपका
धेयताविशिष्टाधेयतावत्त्वस्यैव विवक्षितत्वान्न दोषस्तथाहि॥ ॥
नित्यद्रव्यवृत्तिभिन्नस्वानुपकश्यानंनतुलक्षणप्रविष्टयोजना
नाकाशादिष्वतिव्याप्तिरेवेन। ननु रूपवत्पत्रं नित्यद्रव्यवृत्तित्वं न
नित्यद्रव्यावृत्तित्वं। अतः सत्ताद्यौ नातिव्याप्तिः। न चैवं सति नित्यद्र
व्यसमवेतपरमाणुसाधारणत्वमिति वाच्यं। नित्यद्रव्येतरसम

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गंगाना वेतनिष्ठप्रकारताघटितावच्छेदकोपाधिरुक्तस्तत्र घटितत्वं न वैयर्थ्य
मञ्जरी प्रकारतावच्छेदकताघटितत्वं वाच्यं॥ साध्यवैतत्तस्यापि स्वरूपानीय
१८ त्वात्॥ तस्मान्नित्यत्वावृत्तित्वनिरूपितस्यानवकथनमित्यवधेयं
तमिति॥ ॥अन्योन्याभावविरोधलक्षणास्य साध्यवत्तायां व
तिकाक्षितिवाननाम अनुपदे किल लक्षणस्य विज्ञेयं नित्यत्वावृत्तित्वात्तस्मा
नित्यत्वावृत्तित्वं ज्ञातः साध्यवाया अस्य नित्यत्वावृत्तित्वेऽपि ना
तिवृत्तिः वृत्तित्वं च कालिकविशेषणत्वादिविरोधाभावाभावात् तन्त्रो
नयस्य संबंधेन॥ तस्मादेतस्यापि लक्षणस्य वैयर्थ्यवारणकत्वाभावलक्ष
प्रविज्ञातमित्यापि असंगतमित्याहुः॥ ५ स्वविशिष्टलिङ्गकत्वा
स्वविरोधकस्य संबन्धजातीयतेन अनुमितिविषयत्वमित्युक्तं
स्यादेवेन॥ अतएव बोधव्यं ५ अविषयत्वमित्यनाविरोधाभावविषयत्वे
विरोध व विरोधकानन्तनाम्नाशक्तिः पृथिवीत्वादित्यनुमितिविषयत्वमाह ५७५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यासंबन्धकाभावसंबन्धे स्वविरोध्यकपरं काधीनन्न गगनवृत्तिविरो
धः इत्यतिव्याप्तिः गगनानुयोगिकसमवायादित्यनुमितिविरोध्य
त्वादसंबन्धकापत्तिवारणाय स्वमात्रविरोध्यकत्वपदं स्वविरोध्यकप
दपदमावारणकमिति वाच्यं गगनवृत्तिविरोधः पत्नमात्मादिवृत्तिवि
रोधातिव्याप्तिः गगनानुयोगिकसमवायादित्यनुमितिविरोध्यत्वादसं
बन्धकाभावाय स्वविरोध्यकेत्यत्र स्वेतरवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वेन विरो
ध्यतायाश्च विवक्षणीयतया विरोध्यकत्वमित्यत्रापि तथा विवक्ष
णे स्वेतरशाखावृत्ति गगनवृत्तित्वावच्छिन्न गगनवृत्तिरित्यतिव्याप्तिः ग
गनानुयोगिकसमवायादित्यनुमितिविरोध्यतामात्रायाः सं
गत्वेन स्वविरोध्यपदानावारणकत्वात् न च तद्याप्येतच्छब्दः विरोध
स्वतद्विरोधातिव्याप्तिः गगनानुयोगिकसमवायादित्यनुमितीयता
द्रूपविरोध्यतामात्रायाः संबन्धकाभावाय स्वमात्रविरोध्यकाधिकं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

गं·टी°
१०

तद्विरोधितावच्छेदकत्वमिति वाच्यं । तद्विरोधः तद्विरोधाद्भिन्नः
गगनानुयोगिकसमवायाभावानुमितिविरोधितावच्छेदकताया स्व-
त्ववावगाहित्वस्वसमानाधिकरणावृत्तित्वेन तदुभयविरोधिताया
तथा च तद्विरोधः साक्षात्तद्विरोधाद्भिन्नः गगनानुयोगिकसमवा-
याभावानुमितिविधेयतादेरस्य स्वसमानाधिकरणत्वात् गगनत्वादिवृ-
त्तित्वेन तदीयविरोधितावच्छेदकतासत्त्वात् तत्र दैयर्थ्यस्य
दुर्निवारत्वात् ॥ न च विरोधो न्याय्यभिन्नः स्वानुमितिविधेयविरोधितास्य
स्वसमानाधिकरणपर्याप्तित्ववृत्तितया नैव तादृशपर्याप्तिव-
त्तासत्त्वेन स्वसमानजातीयपदार्थपर्याप्तत्वपर्याप्तिविशि-
ष्टकोपाधिरूपत्वस्वसमानजातीयत्वविशिष्टत्वपर्याप्तत्वा-
वच्छिन्नत्वासत्त्वेन निरुक्तासत्त्वे दुर्निवत्वेति वाच्यं । स्वसमाना-
धिकरणावृत्तित्वेन लिङ्गविरोधितासाधनवयवाङ्कितविरोधपर्याप्त्य ५००४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्यापि निरुक्तानुमितिनिरूपिता तादृशांकुरविरोधेऽतिव्याप्तिनि
वारणाय ॥ तादृशांकुरविरोधेऽप्रामाण्याभावात् ॥ अनुमितित्वविषय
त्वमितत्वेनानुमितिविषयतासामानाधिकरण्यापर्याप्तिवित्ताक
कोपाध्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकतेऽविवक्षणात्प्ररोधइति ॥ एतेन
तद्विरोधितद्विरोधाविरोधितत्वेऽपि तद्विरोधतद्विरोधितद्विरोधतद्विरो
धान्यतमत्वात् इत्याकारिकानुमितिविषयताश्रयास्तित्वद्
त्वापि पक्षांशे ॥ तादृशानुमितीयस्वेतरवृत्तिधर्मानवच्छिन्नविरो
धिताश्रमानाधिकरणापर्याप्तिवित्ताक कोपाध्यवच्छिन्नप्रतियो
गिताकतेऽत्वविवक्षणात्संतव इति स्वेतरवृत्तिधर्मानवच्छिन्न
विरोधितानिरूपकपरं स्वविरोधकपरमावरणकमित्यपि पक्षा
क्षांशे ॥ तद्विरोधो विरोधान्तरातिक्तः तद्विरोधितद्विरोधान्यतमत्वात्
इत्यनुमितिविषयताश्रयास्तित्ववान्नाय स्वतिक्तत्वेन

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

ग्रं० स्वाविषयकप्रतीतिविषयत्वविवक्षया ज्ञावरणकत्वात् तत्रैव वि-
११ उक्तविषयताश्रयाशेषकारणस्यंतत्वेन स्वविरोधकपरंपराधीने
त्वेति मंतव्यं॥ अभाववद्वृत्तित्वं च समवायस्वरूपसंबंधेन। तेन स-
मवायेनाभाववद्वृत्तित्वाप्रसिद्ध्या नेतादृशास्याद्वकात्वप्रकारकप्रमावि-
रोधत्वस्योक्तस्यत्वादिति व्याप्तिः। अतेनैव तद्वत्त्वं वाच्यं तदास्या-
मानाधारवृत्तिव्याप्तिरिति परास्तमिति ग्रंथः। अत एवमवधेयं स्वरू-
पसंबंधेनाभाववद्वृत्तित्वस्यातद्वत्त्वस्यापि स्वरूपसंबंधेनैव विवक्षि-
तो न द्वयाधारवृत्तिव्याप्तेः समानाधारवत्त्वावृत्तेश्च कारणासंतत्वात्
समवायस्वरूपान्यतरसंबंधेनेति काधीः अभावत्ववदभावत्वप्रका-
रकप्रमाविरोधित्वादिकमाशायैव लक्षणासमन्वयसंतत्वात् न
वभावत्वादिकमिति मूलविनोधापत्त्यात दशा विवक्षितमिति वाच्यं।
तदभावपदस्याभावत्वप्रकारकप्रमाविरोधत्वपन्नतयाभावस्या ११

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नासंभवात् । निरात्मत्वविनाशकारणीकृतनियमाभावादित्याक्षि
प्तस्माराध्यातिव्याप्तिवारणाभावादित्यपि स्वभावत्वस्यापि विवक्षि
तामीयतया विरोधित्वे तेन विरोधकारीनां तेषामभावादिति तत्
त्वप्रकारकविरोधकारीनां तत्त्वविनाशं प्रत्यक्षाभावात् पुनस्स्वरूपो
पलक्षितत्वस्यापि स्वभावाय स्वरूपान्यतरसंबन्धेनाभावादिति
तत्स्वरूपत्वव्याप्यत्वस्य विवक्षणाभावस्य कथितत्वात्संबन्धाभावात्
वारिविभाग्यासंबन्धान्याय्यभावस्य भावाधिकरणतावच्छे
दकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनाभावाधिकरणतावच्छेदकाव
च्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वस्य विवक्षणीयतया तत्प्रका
रकप्रमाविरोधितानामात्मत्वविनाशकत्वेति व्याप्तिवारणा
यान्यतरसंबन्धनिवेशाद्वैयर्थ्यमिति स्वरूपनिरूपकतादिति दाते
निवेशनसंभवतीत्यात्मत्वविनाशकत्वेति व्याप्तेरिति ॥ ॥श्री॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

सं.ना. तत्पक्षीयावच्छिन्ननिरूपितनियतपूर्ववृत्तित्वप्रकृतविरोधिताविच्छेदक
८७ त्वेऽसति तत्पक्षीयावच्छिन्नं प्रतिस्वतन्त्रत्वप्रकाशातिरेकस्तुन्नत्वं तत्पक्षी
यावच्छिन्नं प्रत्यन्यथासिद्धत्वमिति प्रथमलक्षणार्थः द्वितीयान्य
थासिद्धत्वरूपन्तु पारावतिव्याप्तिवारणाय सत्यन्तं कपालरूप
संयोगोदयनियतपूर्ववृत्तित्वनिवारणाय प्रकृते कपालस्यापि तादृश
विरोधिताविच्छेदकत्वाभावात् तत्रातिव्याप्तिवारणाय विरोध्यमिति
प्रतियोगितं अस्यात्र ऐवेनानवच्छिन्नरूपवत्त्वोपहितनियतपूर्ववृत्तित्वमिति
प्रकृतविरोधिताविच्छेदकत्वाद्रूपन्तु पारावतिव्याप्तिरुक्तैवेति
वाच्यं। तत्पक्षीयावच्छिन्ननिरूपितनियतपूर्ववृत्तित्वप्रकृतविरोध
ताविच्छेदकपक्षीतिनावच्छिन्नविरोधितानवच्छेदकत्वस्यावि
क्षितत्वात् पूर्ववृत्तित्वं स्वावच्छिन्नं प्रत्यन्यथा तेन पूर्ववृत्तित्वस्य
रूपत्वावच्छिन्नपूर्ववृत्तित्वप्रकृतविरोधिताविच्छेदकत्वेऽपि ॥८७५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF
CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्वस्वव्याप्येतरयावत्कारणाकार्यत्वावच्छेदकीभूततादात्
प्रतियोगितावच्छेदकत्वाव्याप्तिः कारणतावच्छेदकत्व
स्यैतद्घटसामान्यतया तेनैव परिगणितत्वात् दंडत्वादेर्लक्ष्यत
यातिव्याप्तिवारणाय स्वनिष्ठावच्छेदकतानिवेशः । न चैवं
सतिकपालसंयोगे त्वतिव्याप्तिः कपालसंयोगोद्घटनियत
पूर्ववृत्तिनित्यकारणकपूर्ववृत्तित्वघटद्विरोधतावच्छेदकतया नि
यतपूर्ववृत्तितावच्छेदककपालत्वावच्छिन्नत्वादिति वाच्यं । नियतपूर्व
वृत्तितावच्छेदकत्वं अन्यथानाधिकरणत्वस्य विरोधाभावात् नैवं लक्ष
संयुक्तसमवेतसमवायत्वेऽव्याप्तिः संयुक्तसमवेतसमवायत्व
निष्ठायाः पूर्ववृत्तित्वस्य घटद्विरोधतावच्छेदकतायाः उक्तसम
वेतविषयकत्वाद्यवच्छिन्ननिरूपितस्यासत्वसमवेतत्वस्य ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

१०-२१० संबंधावच्छिन्ननियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकस्वसामानाधिकरण्यसं
११ युक्तसमवायत्वावच्छिन्नतानिरूपितनियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकतासं
बंधावच्छिन्नावच्छेदकत्वानिरूपकत्वमेवतादृशधर्मितानवच्छिन्नत्वं
उक्तस्थलेचसंयुक्तसमवायत्वनिष्ठायाः स्वाश्रयप्रतियोगि
त्ववृत्तित्वसंबंधावच्छिन्नाया अविरोधितावच्छेदकस्वरूपसंबंधावच्छि
न्नत्वात्तादृशरोधइतिवाच्यं ॥ तथासति दंडत्वनिष्ठाया दंडरूपनि
ष्ठविरोधितानिरूपितस्वाश्रयसमवेतत्वसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकता
यानियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकसमवायसंबंधावच्छिन्नत्वाभावादिति
वाच्यं तादृशरूपमितिचेन्न ॥ स्वाश्रयाश्रितत्वसंबंधावच्छिन्ननिय
तपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वस्याविवक्षितत्वात् दंडनिष्ठनियतपूर्ववृत्तिता
यां दंडरूपस्याश्रयाश्रितसमवायसंबंधावच्छिन्नरोधः ॥ संयुक्तसम
वायनिष्ठनियतपूर्ववृत्तितायां संयुक्तसमवेतसमवायत्वस्य ५०२५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्नस्य समवायव्यतिरिक्तसंबंधावच्छिन्नत्वान्नातिव्याप्तिरिति। न च स्वत्वं
ताद्यवच्छेदकतानेकरूपत्वं न तावत्कारणताव्यतिरिक्तसंबंधावच्छिन्नाव
च्छेदकतानेकरूपत्वं कारणतावच्छेदकरागाद्यात्मकस्य तत्रापत्तेः। नापि नि
यतपूर्ववृत्तिव्यतिरिक्तत्वमेव स्वातंत्र्यमुक्तं कपालरूपस्यापि नियतपू
र्ववृत्तित्वेनान्यथासिद्धत्वापत्तेः। कपालरूपावच्छेदकतानेकयोरुक्तनियतपू
र्ववृत्तिः कपालव्यतिरिक्तसंबंधावच्छिन्नत्वादुपव्यक्तरूपनियतपूर्ववृत्तितावि
रोध्य तावच्छेदकत्वानुपपत्तेः कपालस्यापि पूर्वरूपपूर्ववृत्तित्वान्न
तेः। न च तत्र समवायावच्छिन्नानुपातनियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वमिति वा
स्य व्यतिरिक्तसंबंधावच्छिन्नत्वमेव स्वातंत्र्यं कपालत्वरूपत्वावच्छि
न्ननिरूपितनियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वानुवृत्तित्वादिति नोपपद्यते
तिव्याप्तिरिति वाच्यं। तथापि कपालत्वादिस्वाधारस्य रूपस्य स
वायत्वरूपतावच्छिन्ननियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वस्य तत्त्वात् ५ ५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नं॰ता॰ नवतघोक्तनियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकारस्यघटितसंबंधावच्छिन्नत्वमेव
१४ निवेशनीयं स्वसमवायस्य तु तादृशाद्यत्वघटितत्वान्नेदमिति वाच्यं तत
थापि द्रव्यत्वस्यापि तादृशनियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वेन तादृशस्यघ
टितसंबंधावच्छिन्नत्वादिति चेन्न॥ स्वजन्यतन्यावन्नियतपूर्ववृत्तिसमव
धानकाले यत्र यस्य त्वेऽवच्छेदयं यस्य त्वं यत्तावेऽवच्छेदयं यत्तावः तद्भिन्न
त्वं स्वतंत्रान्वयव्यतिरेकशून्यत्वं कपालत्वं तु स्वतिन्नप्रत्यक्षत्वे तु या
वत्तु नियतपूर्ववृत्तित्वे स्वसमवायिसमवेतत्वसंबंधेन तुपत्वेऽपि समवे
तनुपस्यत्वान्नैतादृशतावेतदृशतावच्छेदकतद्भिन्नत्वं तु परस्वतंत्रान्वयव्यतिरेकशू
न्यत्वमिति॥ ॥अन्यथासिद्धिशून्यस्य नियतपूर्ववृत्तिताका
रणत्वं तदेतस्यैव विवरणं पनिकीतितमिति॥मूले॥ अवकार्यनियत
त्वं कार्यपूर्वं कार्यतावच्छेदकपदं नितघावकार्यताघटकसंबंधावच्छि
न्नकार्यतावच्छेदकनिष्ठव्याप्यतानिरूपितस्वनिरूपकापिकरणानिरूपि ५०४५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तकार्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वसंबंधावच्छिन्नव्यापकत्वंतद्या
वतादृशंयत्कार्यताकावच्छिन्नतत्पूर्ववृत्तितावच्छिन्नकारणतावच्छेदकसंबं
धावच्छिन्नकारणतावच्छिन्नवृत्तित्वंतत्वंतत्वंवाकारणतात्वमितिपर्यवसि
तंश्चात्वव्याप्यतायाःकार्यतावच्छेदकताघटकसंबंधावच्छिन्नत्वानिवे
शेतद्घटानुयोगिकत्वविशिष्टसमवायावच्छिन्नेघटत्वनिष्ठव्याप्यतानि
रूपितनिरूपकसंबंधावच्छिन्नव्यापकतायानास्ततन्निष्ठनियतपूर्ववृ
त्तितायामपिसत्वादतिव्याप्तिःस्यादतस्तन्निवेशः॥कार्यतावच्छे
दकनिष्ठत्वनिवेशात्तद्घटानुयोगिनिष्ठसमवायसंबंधावच्छिन्नव्या
प्यतानिरूपितव्यापकताकपूर्ववृत्तितायामाकाशनातिव्याप्तिःप्र
प्यत्वनिष्ठसमवायसंबंधावच्छिन्नव्यापकतानिरूपितकालिकसं
बंधावच्छिन्नव्यापकताश्रयपूर्ववृत्तित्ववदाकाशतादात्म्यवतिव्याप्तिवार
णायव्यापकतायांनिरूपकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशः॥संबंधघटकवृ
त्तितायांकार्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशान्नास्ततन्निष्ठपु

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गंगा
९४

प्रवृत्तितानिरूपकाधिकरणतानिरूपितकालिकसंबंधावच्छिन्नवृत्तिता
भावाश्रयतासत्त्वेऽतिव्याप्तिः। नैवं वृत्तित्वेन वृत्तितायास्तेन तादृशप्र
वृत्तितायाः अधिकरणस्यांशे तत्र नातिव्याप्तिरिति वाच्यं। तस्य स्वाव
च्छेदकाधिकरणतावच्छेदकधर्मविशिष्टसंबंधेनैव लक्षणघटकत्वोपगमादिति॥
यत्तु कार्यनियतत्वे सति कार्यप्रवृत्तित्वं कारणत्वमिति तन्न। अन्यस्यसा
धान्यं प्रतियोगस्याभावस्य कारणतापत्तेः। अस्य न्यसव्यापकत्वा
त्वात्तस्यावच्छिन्नपूर्वकालवृत्तित्वाच्च। न च कार्यतावच्छेदकाश्रयया
वच्छेदकावच्छिन्नपूर्ववृत्तित्वविवक्षितमिति न दोष इति वाच्यं। निरूपकाच्छिपु
वृत्तित्वस्याप्रसिद्धत्वात्। न च दोषोऽतव्यक्तेः प्रतियोगित्वं निरूपनिष्ठाधि
करणवृत्तितायास्तस्यां तन्नावच्छिन्नप्राक्कालावच्छिन्नवृत्तिताया
विवक्षितत्वात् उक्तदोषाभावात्। न च व्याप्यकार्यप्रवृत्तित्वेन स्वनि
रूपकाधिकरणवृत्तिकार्याधिकावच्छिन्नपूर्वक्षणावच्छिन्नवृत्तित्वमेव विव
क्षितमिति न दोष इति वाच्यं। यत्र कपालस्य न स प्रतिबंधकत्वात्॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रुपोत्पादकालेनसोनोत्पन्नः। तदुत्तरक्षणोत्पन्नः।। ततन्नियतपु
ववृत्तितायाअप्रसिद्धत्वात्।। न च यावंतः कार्यतावच्छेदकास्तत्याः प्र
त्येकं ततदवच्छिन्नप्राक्तनाभावच्छेदेन तत्क्षणाधिकेनाभावं विविक्ति
तन्निति वाच्यं।। नियतपूर्वैव्यधिपतेः। नास्वत्ताशौताद्राघुवृ
त्तित्वात्वेनैवातिव्याप्त्यनुत्पत्तेः।। न च नियतपूर्वस्यैस्वनन्यनेतो
तिव्याप्तानादेवताद्राघलितद्रतिवाच्यं तद्धानियतपूर्वस्यसा
धानाधिकरणपेनव्यापकस्यनिकृष्टलक्षणाकलापन्यच्छुक्तौन
वस्यदुपनित्वात्।। पूर्ववृत्तितापदस्यसामानाधिकरणपेनव्याप
कताविशिष्टपूर्ववृत्तिपत्त्वेलक्षणाकलापनतादवस्थ्यात्।। अस्मि
न्मते नियतपदस्यव्यापकत्वावच्छिन्नाधिकतयातस्यरातेदसं
बंधेनपूर्ववृत्तितायाअन्वयेनतरस्योभानाभावात्। केचित्तु कार्यता
वच्छेदकतापर्याप्तसंबंधावच्छिन्नकार्यतानुपपत्तितावच्छेदकानिष्ठ

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गंगा- कार्यतानिरूपितप्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नव्यापकताक=
८६ कार्यतावच्छेदककार्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नकार्याधिकरणतावच्छि
रूपितकार्याधिकरणवृत्तिप्रकारतावच्छिन्नकारणतावच्छेदकसंबंधा
वच्छिन्नवृत्तित्वकत्वं कारणत्वमित्यर्थः॥ नव्यास्तु कारणत्वस्या
नन्यथासिद्धनियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वरूपत्वप्रतिबंधकाभावस्य
हेतुत्वापत्तेः॥ अत एव कारणत्वव्यवहारः तदवच्छेदकरूपत्वस्यास
र्वस्ले नैवस्लेच्छत्वात्॥ तत्तद्रूपत्वत्वसंबंधेन कार्यविशिष्टोयमर्थः
तद्वत्वं तरितापि न युक्तं॥ तस्य संबंधत्वस्वीकारे तु तस्य कारणत्वं
पराधीतानतित्यर्थः॥ अत एव प्रतिबंधकाभावस्य तत्तद्व्यक्तित्वेनापि
हेतुतापत्तिरित्यपि दोषः॥ यत्रावितनु पानंगीकर्तृत्वेनाननुपपत्तेः
घटादावच्छेदे श्वेतश्वेतादिरूपापत्तिवारणाय स्वसमवायसंबं ५०८५
धेन श्वेततन्तुसंयुक्तित्वाश्रयसमवेतत्वसंबंधेन श्वेतातिरिक्ततन्तुपातत्व
स्यकारणत्वं कल्प्यते। अत एव तन्तुपातात्वतेन कारणत्वमिति वक्ति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

लघुपात्तावान्नावधिकान्तरालत्वापत्तिः स्युञ्चेतन्नगुपात्तावच्छेदको
क्रव्याक्तित्वानामपि नियतपूर्ववृत्तितावच्छेदकत्वविरोधात्तानवाव
रूपकुसूलस्य नियतपूर्ववृत्तित्वविरहत्वेनगुपात्तापधायासिद्धिरिति नियामकत्वात्त
तद्व्यक्तित्वानां कारणतावच्छेदकत्वासंभवः नानाकारणतावच्छे
दकत्वकल्पने गौरवादिति वाच्यं गौरवस्यानापि उगौरवादिति व
क्तव्यं तद्वनस्संत्तवतितेष्याप्युञ्चेतन्नगुपात्तावो नियतपूर्ववृत्ति
त्वितिप्रतीतिस्य बलेन स्युञ्चेतन्नगुपात्तावच्छेदकतत्तद्व्यक्तिनियतपूर्व
वृत्तित्वितिप्रतीतिबलेन तत्तद्व्यक्तित्वानामपि नियतपूर्ववृत्तितावच्
छेदकताकिल्पाः कल्पनाच्चानेनलाघवगौरववविचारानवकाशनसंत्तवती
त्वान्यथासिद्धान वच्छेदकत्वमपि तस्यानसंत्तवत्येव कारणताया
अतिनिक्तत्वं नानाकारणत्वकल्पनेतु गौरवं स्फुटमेवेति तु कं॥
कारणत्वमतिनिक्तमपि स्यात् तावंघकारवस्तु संकुसहोः अन्यथा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कारणताश्रयः स्वांतत्वस्यैवेति नत्वेकीयनिरूपितत्वान्नाततत्वाक्रांतितेरकुल
वत्वेस्वतिकार्यनिरूपितकारणतावच्छेदकत्वप्रवकारणोयत्वनाक्षि
ततत्वाक्रांतत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकतेरकुलत्वत्वसंबंधेन कार्यविशि
ष्टपदस्वत्वं कारणत्वंनेत्याद्यैःसंबंधत्वसंदेहादिति तेननुपेणास्वः
स्वर्णतियांतानाताकादिति त्तावः तद्यावस्थामान्यनिरूपिताधि
करणतानस्वामान्यादैाद कार्यसमवायस्याधिकरणतानि
यामकत्वादिति ग्रंथः अतेरंवितनीयांस्वामान्यनिरूपिता
धिकरणतायाश्चंसेसत्वादतिव्याप्तेर्वनिगणायसमवायसंबं
धेनाधिकरणतायामव्यवस्थितिविरहाण्णीयतयाततैनैवोक्तत्वा
न्नासंतत्वेनाधिकरणतायालक्षणप्रवेशास्वकाघतियावेत्या
दित्यर्थग्रंथोऽनुपपन्नः॥ पत्रसंबंधः प्रतियोगितानुयोगि
तान्यतरसंबंधेन समवायपरतावः प्रतियोगित्वानुयोगितान्य

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ग्रंथा० १८ तन्त्वावच्छिन्नविलक्षणावच्छेदकतासमवायप्रतियोगिताका
त्तावद्त्वापत्तेः यथाश्रुततादृशान्यतरप्रतियोगितासंबंधेनस
मवायात्तावस्याकारादौसत्वेनजातिबाधकत्वानुपपत्तेः नञ
नप्रतियोगितासंबंधेनसमवायात्तावस्यैववक्तव्यत्वात्तामलके
त्वादिविरोधादीनामनुयोगितासंबंधेनसमवायात्तावात्वेनजा
त्यात्तावस्यैवैक्यानुपस्थानादीनां पृथक्जातिबाधकत्वोक्तीनांसं
गतेरितिचेदनुयोगिताप्रतियोगितासंबंधभिन्नेवरादृत्वापत्तेः आवश्य
तत्समवायवादीनांजातिबाधकानि समवायेऽनुयोगितासंबं
धेनसमवायात्तावस्यासिद्धत्वेनपन्नत्वसिद्धस्यैवसाधकत्वेनत
स्यसमवायादौजात्यात्तावसाधकानुपपत्तिरितिजातिभिन्नप्रतियो
गितानिरूपितानुयोगितासंबंधेनसमवायात्तावस्यविवक्षणीय
त्वात्तागाकारवर्पिजातिप्रतियोगितानिरूपितानुयोगितासंबंधे ५०७५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नस्य समवायात्तावस्य स्वत्वात्तस्य जातिव्यापकानुपपत्तिरिति प्र
तियोगितासंबंधव्यापि निवेशानंतर्भावेणाग्नौ प्रतियोगि
तासंबंधेन समवायस्वत्वाभावानुपपत्तिरिति बोध्यं॥ ॥गंधसमा
नाधिकरणारब्धत्वव्याप्यजातिमत्त्वं पृथिवीलक्षणं॥ जलपृथिवी
जलान्यतरत्वसमानाधिकरणव्याप्तिविशेषणाय जातिपदमित्युक्तं
समकारेवेन॥ तन्न॥ समवायेन तद्वत्त्वनिवेशेन तदज्ञानात्॥ किंतु
पृथिवीजलस्वसंयोगादिकमादायेति बोध्यं॥ तत्रान्यदपि दूषणं
केचिदाहुः॥ तथाहि जलवृत्तिसमवायजातिव्याप्तिः॥ एवं पृथिवीत्वादि
रूपस्य स्पर्शजनकतावच्छेदकतया पृथिव्यादिनियतवत्त्वज
नकतावच्छेदकतया पृथिवीजलयोः स्पर्शजनकतावच्छेदकतया
च वैजात्यांगीकर्तव्ये तामादाय व्याप्तिविशेषणं नव गंधसमानाधि
करणारब्धत्वं यथाधिकरणावृत्तित्वं विवक्षितमिति बोध्यं तथा तन्न

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गं.न्र.
१२८

नरत्वस्यैव वैयर्थ्यापत्तेः । गंधाधिकरणावृत्तिशून्यत्वस्यैव
त्वान्न च गंधाधिकरणावृत्तिद्रव्यत्वव्याप्यजातिशून्यत्वमिति
लक्षणार्थः । द्रव्यत्वव्याप्यत्वं च द्रव्यत्वसमानाधिकरणतेरध्र
तियोगितानवच्छेदकणावतिकाद्विनिर्तिवात्वं त्वातास्या
नाकारणावृत्तिकात्वेः । गंधाधिकरणावृत्तिद्रव्यत्वव्याप्यजा
तिशून्यत्वेऽपि द्रव्यत्वव्याप्यजातिमत्त्वं तत्र विनिश्चयो गी
कृतनियोऽस्तित्वस्य द्वीन्त्वात् तत्रादृशान्तर्गणीकाने गं
धसमानाधिकरणद्रव्यवृत्तिजकोपाधिमत्वस्य गंधसमा
नाधिकरणजलादिवृत्तिजातिमत्त्वस्य विवक्षितत्वात् । जला
द्गंधसमानाधिकरणतावच्छेदकतावच्छेदकेति द्रव्यवृत्तिद्र
व्यत्वव्याप्यजातिमत्त्वं विवक्षितं ताद्रूप्याघटिताप्यैव मूले गंध
हेतुनिरुक्तं तत्त्वं विनिश्चयापि गंधसमानाधिकरणता ५१२८

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वच्छेदकतावच्छिन्नत्वानङ्गीकारात् । विरोधाद्दलेनस्वासिद्धत्वाद्वाक्या
र्थानवगतिकालीनतृत्वाद्यतीतत्वात्तदायत्तिसंबन्धस्थापकापि
कालतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्याप्यवस्थाप्यत्वात् तथाहि कृत्वानन्तरस्मि
कल्पनायानिर्वीजत्वात् । वस्तुतस्तुस्वस्यानानाधिकरणत्वस्याप्यत्वा
ववसमवेतत्वात्तयसंबंधेनसंबन्धविशिष्टाभावं कार्यकारणत्वापत्तेः ॥ ॥
यद्वा प्रतियोगितासंबन्धेन प्रागभावानङ्गीकारे नान्यथासिद्धिरिति तत्र प्रतियोगिताद्वारे
वध्वंसः । तत्तद्ध्वंसत्वेन जनकत्वविवक्षायां प्रतियोग्युत्पत्त्यधीन
ध्वंसप्रागभावेतरध्वंससमानाधिकरणत्वेन तत्तत्क्षणवृत्तित्वेन वा जनकतया
ध्वंसत्वेन जनकत्वे न वैतरस्य ध्वंसे नैवान्यथासिद्धिः तादृशध्वंसानां
नानुगतसमानाधिकरणसमवेतत्वाभावविशिष्टत्वं प्रतियोगित्वाद्यनुगता व
यवतावृत्तित्वेन जनकत्वानङ्गीकारादित्याशयः ॥ तथापि स्वप्रागभावा
ध्वंसानुपपत्तिः जन्यत्वे ध्वंसत्वावच्छिन्नानाध्योपादानत्वं द्वितीयंतु कार्यत्व

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

गं॰मा॰ धीरिंडस्यरिंडत्वेनैवकृष्यत्कृतत्वात्‌नतथापिध्वंसजनककारणकु
प्रकर॰ टेकल्पितेनानवस्थानात्यतश्चावश्यकल्पितितिनियतां॥ तस्यविनाशानन्तरं
७० त्वात्तिप्रागेवौवश्यप्रागभावध्वंसाभावकरंडान्यत्वमनन्तात्तथाहि
निःष्यास्थानध्वंसजनककारणकुटदेतुत्वे। स्वनाशानामपितथाप
त्वेः।निःष्यास्थानप्रागभावसमानकालीननिःष्यास्थानध्वंसत्वेनदे
तुत्वंवक्तुं शक्यते।तथापितस्यहेतुत्वं प्रामाण्यं प्रागभावेतन्कर्ष
जन्याऽदृष्टसम्बन्धितत्वस्थानजन्याऽदृष्टस्यैवतयेतुतायाःस्वां
प्रशायिकोक्तत्वात्‌कल्पितिःस्यादितस्यतस्यतत्त्वस्थानस्यवैतत्त्वा
त्‌॥ अनन्तत्वेशानानामितिकार्यतेशुवक्तुन्यपीत्यवेत्युक्तत्वात्‌॥ किं
चनिःष्यास्थानप्रागभावेसमानकालीननिःष्यास्थानध्वंसत्वेन
हेतुतानस्यंतववतीनिःष्यास्थानोत्पादकप्रागभावकल्पविनाशकाय
पुरुषस्यापिकविशेषणीनावकेहेतुनिःष्यास्थानोत्पत्तेनावश्यकत्वात्‌॥ ५७०५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तद्घटावच्छिन्नीयत्वकत्वानितिचेन्ना ध्वंसत्वेनेत्यस्यप्रामाणताकादिति
धर्मितोत्पद्यादितध्वारवंडत्वेनजनकत्वमाशयवादितिरावाराणा
यद्वितीयत्वकापरंडानरवंडत्वमपिरवंडप्रामाणताकात्मकरवंडवक्ते वे
वेतिवाच्यं। प्रामाणतावपथेनतावप्रतियोगिकप्रामाणतावस्यविच्
छिन्नत्वादितिस्याद् तद्विरोधाभातात्सस्यणविच्छिन्नयध्वंसनिष्ठ
जनकतानिरूपितसमवायसंबंधावच्छिन्नजन्यतारालीत्य
वंच्यकौविजयतयाप्रत्यक्षंप्रतितारावच्छेदनविजयस्यहेतुत्वात्।
स्वप्रतियोगिसमवायसंबंधेननाशंप्रतिप्रतियोगितासंबंधे
ननाशस्यहेतुत्वात्। समवच्छेद्यतासंबंधेनकार्यत्वंप्रतिविरोध
गातयानिध्याज्ञानध्वंसस्यहेतुत्वात्। समवायेनयत्नंप्रतिसं=
योगेनरवंडस्यहेतुत्वाच्चयत्निरावरकत्वमपिनरेया। समवच्छेद्यतासं
बंधेननाशकीयशत्रीत्वंप्रतिस्वानुकूलकृत्यासयत्नसंबंधेनस्याल

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

गं.ना० प्रागभावध्वंसस्य हेतुत्वादिति चेन्न जनकतावच्छेदकजन्यतावच्छेद
७० कसंबंधानुपादानतात्पर्यात् उपादानमिति न तु तथापि विशिष्ट
गुणध्वंसजन्यपटोत्पत्तिकालावच्छिन्नगुणोपादानानुपादेयस्यान्
त्येयध्वंसजन्य चेल्लक्षणमिति वाच्यमिति चेन्न पटोत्पत्तिकालावच्छे
न्नगुणध्वंसस्य हेतुतायां प्रमाणाभावात् किंतु संयोगसंबंधेन
संयोग न्नगुणस्याऽगुणस्य वा हेतुत्वं गुणध्वंसस्य तु तत्ताजनक
त्वेनाप्युपपन्नत्वादिति न काप्यनुपपत्तिः॥ ॥ वेज्ञात्वं जातिविशेष
इति वेज्ञात इति प्रत्यक्षसिद्धः न च रानीनत्वे व पृथिवीत्वव्याप्यजा
तिः वेज्ञात्वं तत् क्रियात्वमिति वाच्यं॥ पृथिवीत्वादिना सांकर्यात् पृथि
वीत्वादिव्याप्यानंतनरानीनकल्पने गौरवादिति॥ न तु वेज्ञात्वस्यो
ह्योपगतादिव्याप्यनानाजातित्वं णीकानावरणकतया गौरवं तु त्व
स्येवेति॥ [illegible]
[illegible] ५॥७०५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अत्रेदं चिंत्यं। पिंडगतं तु पाकः परत्वापरत्वसमानाधिकरणानारा॰
कालत्वव्याप्त्या तथा सत्येकस्मिन्नेव परत्वापरत्वयोरनुत्पत्त्यापत्तेः।
द्वयोरपि परत्वावच्छिन्नस्यैव कारणतात्वान्नैकस्मिन्नेव स्यात्साध्य
तः परत्वापरत्वप्रसक्त्यप्रत इति वाच्यं। यत्र द्व्यधिकपरत्वप्रसक्त्यान्तं तत्र
द्व्यधिकपरत्वस्यापि प्रसक्त्यापत्तेः। अस्मात्कृत तन्निष्ठ कालसंयो
गाधिककालसंयोगस्य तद्व्यधिकपरत्वहेतुत्वमिति तन्निष्ठका
लसंयोगस्य तद्व्यधिकापरत्वहेतुत्वमिति कालिकपरत्वापरत्वयो
उत्पत्त्या व्यतिरेकान्न इति चेदत्र कृतं स्वपरसंयोगस्य परिस्पन्दका
नालेव्यतिरेकानवसक्तेः॥ ॥ इन्द्रियत्वावच्छिन्नजनकतानिरू
पितजन्यतासामान्यं भवत्यकस्पलक्षणं॥ अन्नभित्यादेरिति
व्याप्तिकारणतायां इन्द्रियत्वावच्छिन्नेति निवेशाज्जन्यत्वावच्छिन्नं प्रति
उद्भूतरूपादिना कारणतावच्छेदकतया प्रत्यक्षत्वावच्छिन्नं प्रति इन्द्रि
यत्वेन कारणतावच्छेदकत्वान्नानात्वापत्तेरिति सत्वाद्विनिवारकं कर्तव्यम्

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श०गा० पसंबंधत्वं पंचम्यर्थः तन्निरूपितवृत्तित्वं पं तथा च तेन प्रतियोगितानवच्छे
२२ दकं इंद्रियत्वजनकतानिरूपितजन्यत्वं विवक्षितमिति वाच्यं तथा सति
मनोनिष्ठाया जन्यमितिजनकताया अपि तादृशावृत्तितया ता
वतिव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् अन्यूनवृत्तित्वं अवच्छेदकत्वं तथा च स्वावच्छिन्नप्र
तियोगिताकत्वे स्वसमानाधिकरणो इंद्रियत्वजनकतानिरूपितजन्यत्वं
विवक्षितं मनोनिष्ठाया जन्यमितिजनकताया तादृशाकारणतेति
व्याप्तिरिति वाच्यं असंभवापत्तेः वैकं ज्ञारितेरनतत्त्वावच्छिन्नजनकता
याभिन्नत्वेन तस्या अपि जनकतायाः स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे
स्वसमानाधिकरणेंद्रियजनकतावत्वान्न इंद्रियत्वसमानाधिकरणतेऽप्र
तियोगितावच्छेदकतावच्छेदकजन्यतानिरूपितजनकताकत्वस्योक्ति
तत्र कारणादिः प्रत्यक्षनिरूपितजनकतात्वस्य तादृशात्वान्न कारणसंगतिः
अनुमितिनिष्ठजन्यतानिरूपितजनकतात्वस्य तादृशात्वात् अतिव्याप्तिश्च ५७५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्यं न इति वाच्यं। निखिलप्रत्यक्षसाधारणानुगतस्वत्वस्यैवाभावेन
स्वपदेन तत्तत्प्रत्यक्षस्योपादेयतया लक्षणासंभवः। अनुमिति
त्वं तु नोपादातुं शक्यत इति नातिव्याप्तिरिति वाच्यं। तथाप्यनुमित्या
सयनिष्ठकार्यतावच्छिन्नजन्यतानिरूपितकारणतावच्छेदकेन्द्रियत्वस्या
नाधिकरणत्वे प्रतियोगितावच्छेदकतयानुमित्यादावतिव्याप्तेर्दुर्वा
रत्वात् इति चेन्न। जन्यतायां समवायसंबंधावच्छिन्नत्वस्य कार्यतावच्छि
न्नत्वस्य वा निवेशेनादोषात्। इन्द्रियत्वव्याप्यधर्मावच्छिन्नजनकतानिरूपि
तजन्यताशालित्वं विवक्षितं। न चैवं मनस्त्वावच्छिन्नजन्यताविरोधा
न्नायं दोष इति वाच्यं। तथा सतीन्द्रियत्वव्याप्यधर्मावच्छिन्नत्वस्य वैयर्थ्या
पत्तिरिति चेन्न। मनस्त्वातिरिक्तेन्द्रियत्वव्याप्यधर्मावच्छिन्नजनकतानि
रूपितजन्यतावृत्तिधर्मवत्त्वाजनकधर्मवत्त्वस्य विवक्षितत्वादिति चेत्स्वरूप
मिति वाच्यं। मनस्त्वादिघटितस्यामशरीरेऽवतरत्युत्पादसंततत्वान्नैव स
न्निकर्षस्य स्वरूपेणानुपपत्तिरिति वाच्यं।। प्रकारान्तरमाह घटितेति =

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

णंना॰ सन्निकर्षबलेन संयोगवित्तागद्वित्वादिस्फारितविनाशनाशयद्वदसम
७२ वेतविषयकस्फारितप्रत्यक्षास्तथसमवेतत्वसंबंधेनलक्षसंयोगाना
वस्थप्रतिबंधकतयाज्ञानावरणकतयाततश्चसन्निकृष्टस्फारितविनाश
गास्संतवात्॥ एवंचवस्तुनाशकस्फारितेःस्वसमवायेनोपादातुंशक्यतया
लक्षसंयोगहेतुतयाज्ञानावरणकत्वात्॥ नबलापिनिरुक्ताद्विगहितेसा
मग्रीबलादेववस्तुनाशकस्फारितेरुपपादयितुंशक्यं॥ उक्तसमवेतस्फा
रितिप्रतिपुरोक्तस्वास्तथसमवेतत्वसंबंधेनलक्षसंयोगनाशकाद्दि
नोपितयाज्ञानसन्निकृष्टवस्तुनाशकस्फारितिसत्त्वादितिवेद्य॥ प्रकारस्तथप्र
दितसंनिकर्षस्थलेउक्तस्फारितौतत्स्वाक्षतिवानाशगास्फारि
तत्वस्यैवतत्कार्यतावच्छेदकता॥ वरणकतयासन्निकृष्टवस्तुनाशक
स्फारितिवानागायलक्षसंयोगहेतुतायाज्ञानावरणकत्वादितिप्रत्य
क्षसंडः॥ ॥सीताज्ञापतिः॥ ॥स्वारूपंभक्त्वावानंतत्तुतीसा
ज्ञानेतन्वृत्तितेसतिस्फाज्ञानावृत्तित्वात्ज्ञातावद्दितयलहेतौविचारेतः॥ ५८

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सामान्याभाववृत्तित्वस्य सामान्याभावे सत्वेन सामान्येन समानवृत्तित्व
स्य सामान्ये सत्वेन तथोनुपपत्तानां निरुक्तेन स्वनिरूपणानौ कालिक
प्रवेशयत्वे व्याप्तिवादनवानाणाय अव्याप्तिर्न किंत्वं ममत्वं तात्ताववृत्तियोगित्वं
व्याप्तिर्न किंत्वं मनस्य प्रवेशेण त्वे विनष्टाभाव्याप्तिवादनः । मतरुक्तेन वृत्तित्वे
स्यातिरुव्याववृत्तित्वादित्येव हेतुनस्तूप्र घमेपच्छिन्नतपेलीवस्तत्वात् ।
नचरुक्तेन स्वनिरूपणानौ कालिकसंबंधेन वृत्तित्वात्तत्वव्याप्तिवादनरुति
वाच्यं उक्तेन निरूपितवृत्तितायां स्वरूपसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशात् ।
नचगुणत्वप्रकारकप्रमाविरोधत्वस्य रुक्तेन स्वनिरूपणानौ स्व
रूपसंबंधेनैव सत्वात् रुक्तेन कालिकसंबंधेन सत्वात्तत्वव्याप्तिवादनरुति
वाच्यं उक्तनिरूपितवृत्तित्वे स्वरूपसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशेन तादृशात् ।
नच सत्तावत्वप्रकारकप्रमाविरोधत्वस्य रुक्तयत निरूपितत्वयोः स्वरूपसं
बंधेनैव वृत्तित्वेन तत्वव्याप्तिवादनरुति वाच्यं सामान्येत नेत्यादि हेतुस्वी
कृतापित्तावत्वप्रकारकप्रमाविरोधत्वे व्याप्तिवादनवानाणाय विरोधताप्ति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गं.गा. ब्रत्वस्य निवेशनीयतयाप्रकृते तद्विरोधाभावेन तत्रापि व्याप्तिवारणवारण
७४ याभितिचेन्नैवं॥ एवमपि वह्निसमवायत्वे व्याप्तिवारणः। तस्य हेतुतावच्छेदक
स्वरूपसंबंधेन समवायेन वह्न्यादिर्भूपितस्वरूपसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वस्यै
व निवेशात् यत्र तत्र व्याप्तिवारणे इति वाच्यं। साध्याभाववत्त्ववृत्तित्व साती
ध्यादिहेतुस्वीकारे साध्याभावेकेनापि संबंधेन समवायवत्त्वस्य ता
व व्याप्तिवारणवारणाद्रचोतने ध्यादिहेतुत्वं स्वीकृत्य तत्र स्वरूपसंबंधा
वच्छिन्नत्वनिवेशस्य व्याप्तिवारणवारणार्थस्य तु वित्वा तु समवाये
व्याप्तिवारणः॥ साध्याभावे प्रतियोगितासंबंधेन समवायेन वा प्रवृत्ति
त्तित्वे स्वरूपसंबंधावच्छिन्नत्वस्य निवेशस्य तेन लाभ वाभावकारा इति वा
च्यं॥ प्रतियोगितासंबंधस्य वृत्त्यनियामकत्वेन रोधाभावात् ॥ अथै
वमपि तावत् प्रकारक प्रमाविशेष्यत्वे व्याप्तिवारणो उद्भूत अनुपपत्ति एव विष
यत्तेरेन विषयतातेन साध्याभावत द्विषये नेकस्य विषयतायावि ५७८५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रोधितावच्छेदकत्वात्॥ न च विरोधिताघटितत्वस्यापि निवेशान्न दोष
इति वाच्यं तथापि सत्तावत्त्वाधिकरणतायां व्याप्तिवारणादिति चेन्न॥ प्रमे
यत्वस्याप्यंधोपाधितादित्यातिप्राप्ये तात तत्र व्याप्तिर्निरुक्तोपादानं तत्ता
वत्त्वप्रकारकप्रमाविरोधितत्वस्य च विवक्षितत्वे तेनैव वृत्तितया व्याप्तिवारणा
प्रसक्तेः। न च सामानाधिकरण्यस्य सामान्येन ध्वंसादौ कालिकसंबंधेन
वृत्तित्वेन तत्र व्याप्तिवारणायेति वाच्यं सामान्येन वृत्तितायां स्वरूप
संबंधावच्छिन्नत्वस्य निवेशेनादोषात्। यदि सामानाधिकरण्यस्य सामा
न्यानुपपत्त्वेन सामानाधिकरण्यत्वेन सामानाधिकरण्यवृत्तितया सामानाधिकरण्येन सामा
न्ये तत्र वृत्तितया तत्र व्याप्तिवारणाय सामान्ये तत्र वृत्तितावच्छे
दकधर्मवत्त्वस्यैव विवक्षणीयत्वेन तावत्प्रकारकप्रमाविरोधितानु
पपत्तायोरावश्यकतया तावत्प्रमाविरोधित्वे व्याप्तिवारणोद्भवानीति वि
भावयते॥ तत्र विरोधितानिरूपकत्वेनैव व्याप्तिवारणे * प्रणिधानीय इति॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

व०रा० ननु निरुक्तहेतौ सामान्येतरवृत्तित्वं चाधी॥ न स्वसामानाधिकरण्यव्याप्तिका
७५ रवाच्यतायास्तस्यावरणकत्वमिति वाच्यं सामानाधिकरण्यस्यानेकरूपत्वे
तत्तत्स्वतिप्राणतावप्रतियोगिकाभावानुपपत्त्या जन्यज्ञानं तन्तुत्वस्या
पि स्वत्वेन व्यतिरेकिताकादिति चेत् स्वसामानाधिकरण्यप्रकारकविरोधित्वेव्या
प्तिरवाच्यतायास्तस्यावरणकत्वमिति॥ ॥स्वतोऽव्यावर्तकत्वं
चेति। स्वतोऽव्यावर्तकत्वं स्वस्वात्मकलिङ्गजन्यानुमितिविषयत्वं पक्षः
पक्षत्वेः तादात्म्येन पक्षधर्मत्वानुमितिविषयत्वमात्राय पक्षधर्मवृत्ति
व्याप्तिवाच्यतायाः स्ववृत्तित्वेत्यादि तथा च स्ववृत्तित्वलिङ्गजन्यानुमिति
विषयत्वस्यैव पक्षधर्मत्वे व्याप्तिव्याप्तिरितिः। न च स्ववृत्तित्वलिङ्ग
जन्यस्वविरोधकस्ववृत्तिपरामर्शविषयत्वाकोपाधिभिर्भिन्नत्वे ऽविधेय
कानुमितिविषयत्वस्य सत्तादतिव्याप्तिरिति वाच्यं स्ववृत्तित्वलिङ्ग
जन्यत्वादिविरोधाक्रान्तानुमितिविषयत्वमेव तत्त्वं स्वव्यावर्तकत्वमिति ७५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ध्वस्य विशिष्टत्वाद्योगः। नैवं तत्र कुत्र निवेशो नौ न वानुमितिवा
धं॥ स्वजनकलिङ्गभिन्नत्वेऽप्रतियोगिकस्वजातीयत्वस्वनिरू
पितविरोधितावच्छेदकत्वसंबंधेनानुमितिविरोधिज्ञानत्वस्य
विवक्षणात्। इदानीं विस्वस्य प्रतिबन्धकतयाऽविरोधः। अनुसं
स्यानुमितिविरोधिज्ञानेऽवत्वस्य लक्षणासत्त्वात्। न च संबंधे स्व
विरोधितावच्छेदकनिवेशानर्थक्यमिति वाच्यं। इत्यविरोधित्वं तु
व्यक्तादित्यनुमितिविरोधिज्ञानत्वस्याऽसत्त्वः। स्वपदेनानुमितिप्र
तिबन्धेऽस्वविधेयीभूतविरोधिभूतविरोधितेऽप्रतियोगिसजाती
यत्वस्य जनकलिङ्गभिन्नत्वयोः सत्त्वादुपादानेऽस्वनिरूपित
विरोधितावच्छेदकत्वस्य विरोधे विनिगमनासत्त्वावसानः। तेन प्रति
योगिसजातीयत्वं न तु विपक्षनिष्कासनकरणोऽनुमितित्वविषयत्वमि
त्यतानुमितिविषयीभूतं च यत्स्वं तत्तद्भिन्नत्वमेव निवेश्यते तेन घा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गं·ना· वह्न्यभावविरोधित्वमिद्रव्यत्वादित्यनुमितिविजातीयत्वस्य तत्तत्सत्त्वेऽपि पक्षे

७९ नुमितिविरोधिता यास्वतावाकारसत्त्वकानां यस्य विरोधके

तीति पक्षास्त्रं तद्ध्वनात्मनिष्ठत्वित तत्संबंधेनानुमितिविरो

धिज्ञानत्वनिवेशस्यावरकत्वेन तत्स्वनिरूपितविरोधितावि

गा त्वसंबंधेनाविशेषितस्यावरकत्वान्न वह्न्यभावविरोधित्वमिवि

रोधोद्रव्यत्वमित्सानुमात्वनिरूपितविरोधितावत्त्वस्व

विधेयीभूतविरोधितौ(?)रप्रतियोगिविरोधसजातीयत्वस्व

जनकलिंगतिज्ञत्वानां विरोधे सत्त्वेनैतत्त्रितयसंबंधेनानुमि

तिविरोधिज्ञानत्वस्यैव सत्त्वेन तदनपेक्षितावारसंत्तवदिति भावः॥

स्वनिरूपकानुमितिजनकलिंगतिज्ञत्वस्वतेरप्रतियोगिस

जातीयत्वस्वनिरूपितस्वविरोधितावत्त्वैतत्त्रितयसंबंधेनान

मितिनिरूपितविधेयविरोधिज्ञानत्वस्य विवक्षणान्न दोषः। वि

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विरोधवत्तेरनिष्ठविधेयतायाऽपारानस्याऽन्यतरप्रतियो
गिसजातीयत्वस्यापि स्वनिरूपितविरोधव्यपतावत्त्वविरहात्
स्वपदेनेतरवत्तेरनिष्ठविधेयतायाऽपारानेविरोधे स्वनिरू
पितविरोधव्यपतावत्त्वस्यापि स्वाऽन्यतरप्रतियोगिसजातीय
त्वाऽभावादिति निरूक्तनितयसंबंधेनानुमितिविधेयताविशि
ष्टान्यत्वस्य विरोधेऽभिनिवेशः। ननु स्वनिरूपकानुमितिजन
कलिंगनिष्ठत्वमितरत्वस्वनिरूपकानुमितिजनकव्यक्तिविभिन्नलिं
गनिष्ठत्वं तादृशलिंगनिष्ठस्याभावनिष्ठत्वं वा। नाद्यः। विरोधो
द्देश्यनिष्ठः उभारूप्यत्वात् तद्विरोधः तद्विरोधनिष्ठः तादात्म्य
नैतद्विरोधादिति लिंगद्वयजन्यसमूहालंबनानुमितिनिरूपि
तव्यक्तिविभिन्नलिंगनिष्ठत्वस्य विरोधे सत्वेन निरूक्तनितयसंबंधेनानु
मितिविधेयतावच्छेदको स्वनिरूपकानुमितिजनकलिंगस्याभावा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गं०ना० भिन्नत्वात्तावच्छेदकतेरनिष्ठविधेयतायाः निरूपिततयासं
७८ बन्धेनानुमितिविधेयताविशिष्टज्ञानत्वस्य तादृशतिकाष्ठ्याप्तते
नेति चेन्न स्वसमानाधिकरणनिरूपकानुमितिजनकयत्किञ्चिल्लिङ्गभिन्नत्व
स्य विवक्षणात् - स्वत्वं तत्तद्व्यक्तेर निष्ठस्वप्रकारतानिरूपितत्वा
भिन्नरूपस्य समूहालम्बनानुमितिप्रकारतायाः पक्षनिष्ठतया
समूहालम्बनात्मकपक्षः परामर्शः त्रिसूत्रानुमितिमात्रविधे
यताविशिष्टज्ञानत्वस्य सत्त्वतया विरोधोक्तानां संगतिः॥
वस्तुतस्तु निरूपिततयासंबन्धेनानुमितिविधेयताविशिष्टज्ञा
नातिव्याप्तिः न चैतद्विरोधो विरोधितावच्छेदकः विरोधित्वादि
नुमानजन्यत्वमात्मकानुमितिविधेयताविशिष्टज्ञानत्वस्य तत्र
तिव्याप्तौ तल्लिङ्गपरामर्शजन्यानुमितिविधेयतावत्त्वस्यापि वि
वक्षणादिति॥ ५७॥ तत्पक्षविशिष्टनिरूपितनियतत्ववि ५००५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्तित्वञ्च विरोधापत्ताववच्छेदकत्वे सति स्वतंत्रावयवावृत्तिनैकद्रुन्य
त्वं घटस्यान्यथासिद्धत्वान्न तत्कपालसंयोगोऽप्यत्र नियतपूर्ववृ
त्तिरिति तद्रूपनिरूपिताधेयतासंबन्धावच्छिन्नावच्छेदकतासत्य
त्वस्य कपाले सत्त्वादतिव्याप्तिरतः स्वतंत्रावयवावृत्तिनैकद्रु
न्यत्वनिवेशः तावन्मात्रोक्तौ द्वितीयान्यथासिद्धेरुद्धाराव
तिव्याप्तिनतस्वस्वात्रागायतथत्वविच्छिन्नेतराऽऽस्वतंत्रावयवा
तिनैकद्रुन्यत्वं पदं पटसंबन्धावयवावृत्तिनैकत्वत्वंसाकाङ्क्ष
त्वं स्यादिति तावयवावृत्तिनैकद्रुन्यत्वं चात्र ततो कपालावयवा
वृत्तिनैकाधीनकपालसंयोगावयवावृत्तिनैकरूपालितिकपाल
संयोगे तिव्याप्तिः न चैवं द्वितीयान्यथासिद्धेरुद्धारा
वतिव्याप्तिरुक्तिनैवपूर्ववृत्तिरूपोऽप्यत्र नियतपूर्ववृत्तित्ति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri